

2022 – en oversigt over dansk kirkeliv

Af Kurt E. Larsen

Fra Corona til Ukraine

I årene 2020 og 2021 havde coronaen fyldt meget og også sat sit præg på kirkelivet. I starten af året 2022 var der en sag om sognepræst Therese Strand Kudajewski, Svanninge, der ikke ville kontrollere kirkegængeres coronapas og som på Facebook havde frarådet vaccinationer. Hun sammenlignede det med lægers forsøg på sagesløse mennesker i nazitiden, og hun ønskede, at læger sagde fra, så læge og morder ikke atter blev to sider af samme sag. Dette førte til en protest fra Lægeforeningens formand og til en debat om, hvorvidt det var legalt for en præst at gå offentligt til angreb på landets officielle coronapolitik (*Kr.Dagblad* 5/1; 11/1. www.avisendanmark.dk 7/1). Sagen afsluttedes med at Kudajewski underskrev en erklæring, hvori hun beklagede, at hun var blevet misforstået. Erklæringen kom på foranledning af hendes biskop, Tine Lindhardt, der hilste erklæringen velkommen, idet hun anerkendte præsters generelle ytringsfrihed, også i sundhedspolitiske spørgsmål, men under iagttagelse af decorum (*Kr.Dagblad* 17/2. *Kirke.dk* 18/2). I et interview hævdede professor i religionsret, Lisbet Christoffersen (RUC) og teologiprofessor Niels Henrik Gregersen (KU) senere, at der i det danske samfund skulle være plads til en lille flok vaccinenægttere, i frihedens navn, men man kunne ikke have et samfund af vaccinenægttere (*Grundtvigsk Tidende*, nr. 4).

Covid-19 ophørte fra 1. februar med at blive regnet som en samfundskritisk sygdom. Coronarestriktionerne forsvandt kort efter, så man ikke længere behøvede at medbringe mundbind og coronapas i kirkerne (*Kr.Dagblad* 26/1). Der blev analyseret på coronatiden og nedlukningernes betydning for kirkelivet. Der havde været færre til sommerens traditionelle store kirkelige stævner (*Kr.Dagblad* 6/8). I august viste en rundspørge, at flere folkekirkemenigheder havde oplevet en tilbagegang i deltagelsen ved de fysiske gudstjenester, men generelt var menighederne kommet nogenlunde helskindet igennem coronakrisen – dog i et generelt lavere tempo, hvad der jo også kunne være noget sundt i (*Udfordringen* 28/8). I frikirker og missionsbevægelser var der samlet set også tale om en lille tilbagegang, især for den ældre generation (*Kr.Dagblad* 11/6).

Årets ord i Danmark blev Kyiv, Ukraines hovedstad efter den nye ukrainske stavemåde. Det var et af mange vidnesbyrd om, at fokus i Danmark var blevet rettet mod noget ganske andet end coronaen: Ruslands angreb på Ukraine 24. februar. Sympatien med det ukrainske folk var overvældende fra dansk side. Det ukrainske folks moralske og militære forsvarskamp blev set som forbilledlig og mødte massiv opbakning. Kort efter angrebet begyndte især kvinder og børn fra Ukraine at komme til Danmark. Der var stor forskel i forhold til situationen med tilstrømning af syriske flygtninge i 2015, for ukrainerne påkaldte sig sympati ved at blive angrebet udefra, mens der i Syrien var tale om en borgerkrig, som det kunne være svært at finde hoved og hale i for udenforstående. Den tidligere biskop Elisabeth Dons Christensen støttede etisk, at der blev indsamlet penge til våben til Ukraine, det samme gjorde en række sognepræster på tværs af landet til støtte for Den danske Ukrainekomité (*Kr. Dagblad* 29/3), ligesom det blev diskuteret, om Ukraine krigen luthersk set kunne forsvares som en retfærdig forsvarskrig (*Kr. Dagblad* 1/4). Ifølge Dons Christensen måtte man have hænderne op af lommen for at få krigen til at stoppe og derved også forsvare vores egen rede (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 3/4). Den tidligere kirkeminister Bertel Haarder forklarede især den stærke opbakning til ukrainerne med, at de ikke sad fast i en offerrolle som andre flygtningegrupper (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 13/3). Politikerne vedtog hurtigt og med bred opbakning en særlov, der kunne sikre de flygtende ukrainere midlertidig opholdstilladelse, adgang til arbejdsmarkedet, velfærd og uddannelse i Danmark uden om de almindelige asylregler (www.regeringen.dk 16/3).

Fra det mellemkirkelige råd i folkekirken blev der tidligt taget initiativ til at markere støtten til ukrainerne. I samarbejde med Tænketa-
tanken for Forfulgte Kristne offentliggjorde man allerede 25. februar et forslag til en kirkebøn og en liturgi til en forbønsgudstjeneste. Det materiale kunne bruges ved gudstjenester for de allerede herboende ukrainere, der gik med frygt efter det russiske angreb på deres hjemland (*Kirke.dk* 25/2). I Folkekirkens Nødhjælp lod man halvdelen af årets fasteindsamling gå til hjælp til Ukraine. Det lå i luften, at hele beløbet skulle gå til Ukraine, men Folkekirkens Nødhjælp ville ikke glemme det almindelige langsigtede arbejde, for vilkårene for verdens fattige var lige vanskelige (*Kirke.dk* 9/3). Det var ret uhørt og et tegn på den positive stemning over for ukrainerne, at alle TV2's lokale kanaler lod transmittere en fælleskirkelig dansk-ukrainsk gudstjeneste i Rønne med en herboende ukrainsk præst som prædikant (*Kirke.dk* 5/5).

Mange menigheder modtog de nyankomne flygtninge med hjælp og mange aktiviteter. Folkekirkens Migrantsamarbejde udarbejdede

en hjemmeside med forslag til initiativer. En stor avis havde en stort opsat artikel om den rejse, hvor folk fra Oase-menigheden Kolding Valgmenighed i nattens mulm og mørke evakuerede 49 ukrainere fra den polsk-ukrainske grænse og bragte dem til Danmark, hvor nye hjem stod klar til dem (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 13/3). Sidst på året udarbejdede kirkehistoriker og kender af de ortodokse kirker, Emil Hilton Saggau (Lunds Universitet), en rapport om den kirkelige omsorg for ukrainske flygtninge. Han talte om den største sociale og kirkelige mobilisering siden Anden Verdenskrig, idet otte af ti kirker havde holdt kirkelige arrangementer for freden i Ukraine, og 91 pct. af præsterne havde ment, at det var folkekirkens opgave at udvise kirkelig og social omsorg for ukrainske flygtninge (rapport fra www.interchurch.dk 9/11). Folkekirkens mellemkirkelige Råd ansatte med midler fra Fællesfonden i Kirkeministeriet to medarbejdere til at koordinere, understøtte og kvalificere folkekirkens indsats over for ukrainere i landet (www.interchurch.dk 1/11). Kirkeminister Louise Schack Elholm (V), der tiltrådte i december, besøgte som en af sine første embedshandlinger et arrangement, hvor et stort antal ukrainere fejrede børnenes helgen, og her ønskede hun dem julefred trods krigens skygger og forsikrede dem om Danmarks støtte til ukrainernes frihedskamp (www.interchurch.dk 20/12).

Foreningerne i folkekirken var også engagerede. I Luthersk Mission hjalp man ukrainere med at finde lejligheder (*Tro og Mission*, nr. 4 og 6), og fra Indre Mission forlød det, at der på årets bibelcamping i Hjallerup var en særlig Ukraine Camp med 125 ukrainske deltagere, og her blev der organiseret mulighed for bibelundervisning og lovsang på ukrainsk (*Impuls*, nr. 17).

Ukraine var i Sovjettiden 'bibelbæltet', og de kristne kirker har traditionelt stået stærkt i landet. De fleste ukrainere tilhører de ortodokse kirker, mellem hvilke krigen også bragte strid. Der er også mange katolikker (græsk-katolske) og en del evangeliske menigheder. Før krigsudbruddet var der allerede nogle tusinde ukrainske gæstearbejdere i Danmark, ikke mindst ved landbruget, og efter de nye flygtninges ankomst begyndte der at komme et organiseret ukrainsk menighedsarbejde i gang i Danmark. Den første egentlige ukrainsk-ortodokse menighed her i landet blev stiftet i Holstebro (*Kr.Dagblad* 15/10). I juli boede der 39.000 ukrainere her. Nogle rejste siden igen, og ved årets udgang viste det sig, at 32.810 havde fået bevilget ophold her efter særloven – langt overvejende kvinder og børn (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 25/1 2023).

Kun enkelte danske røster, deriblandt daværende MF Marie Krarup (der forlod Dansk Folkeparti få dage efter Ruslands invasion) prøvede at se krigen i et lidt andet lys end den mest fremtrædende i medierne, hvor skylden ret entydigt blev lagt på Rusland og Putin.

Den mangeårige Ruslandsekspert, professor emer. Bent Jensen, søgte at nuancere debatten. Han lagde nok skylden for krigen på Putin og det nuværende russiske regime, men mente samtidigt, at Vesten havde behandlet Rusland uklogt i årene efter Sovjetunionens kollaps og som sådan ikke kunne frikendes for en del af skylden (*Modløber*, forlaget Gyldendal). Forfatteren Monica Papazu gik noget længere ved at tale om en konstant aggressiv bevægelse fra Vestens side, der til sidst ikke kunne andet end fremkalde modstand samt om Ruslands ønske om at kunne beskytte befolkningen i Ukraines sydøstlige regioner (*Tidehverv* 345).

Folkekirkens ydre rammer

Kirkepolitik og ministerskifte

2022 var et kirkepolitisk stille år, som tilfældet havde været i de tidligere år under Mette Frederiksens regering. Den socialdemokratiske regering og dens kirkeminister Ane Halsboe-Jørgensen lagde ved det nye folketingsår heller ikke op til nye initiativer. De initiativer, som regeringen oprindeligt havde planlagt at tage, hørte man ikke mere til i årets løb. Det handlede om det omstridte forslag om oversættelse af prædikener (se *Kirkehistoriske Samlinger* 2022, 210f.) (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 18/10). Der skete heller ikke meget med hensyn til at forhindre donationer fra antidemokratiske regimer til moskeer i Danmark, som en lov fra 2021 ellers lagde op til (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 23/3). Statsrevisorerne kritiserede Kirkeministeriet for ikke at føre tilstrækkelig kontrol med trossamfundenes økonomi og pengestrømmene til dem (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 15/6). Der lød en del kritik af Kirkeministeriet for at være langsomt arbejdende og for at være svære at komme i kontakt med. Departementschef Christian Dons Christensen beklagede og satte problemerne i forbindelse med store arbejdspukler i forbindelse med coronatiden (*Kr.Dagblad* fra 11/3, 24/3). Sidst på året blev der i finanslovsforslaget lagt op til en betydelig forøgelse af bevillingerne til personale i Kirkeministeriet, vel med henblik på at bedre forholdene og imødegå kritik (*Kirke.dk* 1/9).

I valgkampen op til folketingsvalget 1. november var der meget lidt fokus på det kirkepolitiske. Under valgkampen opfordrede 11 tidligere medlemmer af det udvalg, der i 2014 stod bag Betænkningen 1544 om en ny styringsreform for folkekirken, det nye folketing til at genoverveje folkekirkens styring i fremtiden med henblik på at give kirken mere selvstyre i indre anliggender (*Kr.Dagblad* 3/11). De mange partiprogrammer tydede dog ikke på, at der var udsigt til kirke- eller religionspolitiske ændringer efter valget. Anders Stjernholm fra Ateistisk Selskab skrev et indlæg med krav om at skille staten fra kirke og religion og gøre sekulære livssyn ligestillede med religiøse,

men det lykkedes kun at skaffe opbakning hertil fra 34 folketingskandidater, hvilket svarede til godt tre procent af alle opstillede kandidater (www.altinget 27/10. *Kr.Dagblad* 28/10).

Statsminister Mette Frederiksen syntes at lægge vægt på et godt forhold til folkekirken. Hun havde bedt om et møde med folkekirken, og derfor mødtes hun i foråret med biskopperne og repræsentanter for Landsforeningen af Menighedsråd, Præsteforeningen og Provsteforeningen. Drøftelsens nærmere indhold eller emner blev ikke offentliggjort. Det fremgik dog, at statsministeren havde understreget, at det danske samfund var bygget solidt op på kristne værdier, og at kirken havde en vigtig rolle at spille, især over for de særligt udsatte og de ukrainske flygtninge (*Kirke.dk* 28/4; 2/5. *Præsten* 497ff). Mette Frederiksen gav siden udtryk for at være en stærk tilhænger af folkekirken (*Kr.Dagblad* 28/6). Til gengæld var flere biskopper meget kritiske over for hendes regerings planer om udsendelse af flygtninge og migranter til Rwanda, mens disses asylansøgninger blev behandlet. Biskop Marianne Gaarden, Lolland-Falster, fandt ikke, at budskabet om næstekærlighed hang sammen med et modtagecenter flere tusind kilometer borte (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 21/4). En stor dansk avis mente i en leder ikke, at biskoppen havde særlig indsigt i den komplicerede asyl- og udlændingepolitikens område og bad sig fritaget for en politiserende kirke (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 23/4). Kirkeminister Ane Halsboe-Jørgensen var også dybt uenig med de biskopper, der fandt regeringens flygtningepolitik i strid med kristne værdier, idet hun henviste til, at det kunne være lige så næstekærligt at hjælpe det voksende antal flygtninge i deres nærområde og til de mange tusinde dødsfald på grund af skruppelløse menneskesmuglere på Middelhavet (Facebook-opslag 26/4. *Kr.Dagblad* 27/4).

Efter folketingsvalget og dannelse af en ny SVM-regering (Soc. dem., Venstre og Moderaterne) blev som ny kirkeminister, minister for landområder og minister for nordisk samarbejde – en hidtil uset samling af ressortområder – udpeget Louise Schack Elholm fra partiet Venstre. Hun var 45 år gammel og godt kendt med det kirkelige område fra sit medlemskab af Folketingets kirkeudvalg. Hun havde også gjort sig bemærket tidligere på året ved at være en af initiativtagerne til at få morgensang genindført på Christiansborg (*Kr.Dagblad* 16/12 og 17/12).

I regeringsgrundlaget for den nye midterregering var der nogle få, men ikke særligt opsigtsvækkende linjer om kirke- eller religionspolitik. Det blev udtrykt, at Danmark var et kristent land, sådan som det også havde heddet under den borgerlige regering i 2015, men ikke i den socialdemokratiske regering fra 2019. Man ønskede en folkekirke, der byggede på frihed, lighed og rummelighed, og ville give frihed til at tro på det, man ville, så længe det skete med fuld respekt

for andres ret til det samme.¹ Landsforeningen af Menighedsråd havde på forhånd givet en kommende regering ideer til emner til deres regeringsgrundlag, men blandt disse ideer var ikke det, der endte med at blive det store debattemne efter regeringsdannelsen: Planen om afskaffelse af en af årets helligdage for at få danskerne til at arbejde mere. Det viste sig at være St. bededag, og den plan vakte protester, der fortsatte ind i 2023 (*Kr.Dagblad* fra og med 15/12).

Mindretalsret vedrørende kvindelige præster og homo-vielser

To spørgsmål af både teologisk og kirkepolitisk karakter var til debat i årets løb, uden at det førte til lovændringer: Dels teologiske mindretals ret til som præster ikke at vie to af samme køn og dels menighedsråds ret til at fravælge kvindelige ansøgere på forhånd.

I anledning af, at den nyansatte præst Michael Høj i Hedensted-Store Dalby i Haderslev Stift ikke så sig i stand til at vie personer af samme køn, blev der arrangeret en demonstration i forbindelse med hans indsættelse. Fra LGBT+-miljøet blev der stillet krav om, at folkekirkepræster skulle være pålagt at vie alle par. Både lokale præstekolleger og menighedsrådsformænd gik ud med et forsvar for den unge præsts lovfæstede ret til at stå fast på sit standpunkt, som han havde været åben omkring forud for ansættelsen. Også kirkeminister Ane Halsboe-Jørgensen forsvarede hans ret, som hun gik ind for bevarelse af (*Kr.Dagblad* 4/2). Blandt de politiske partier gik kun Enhedslisten og Alternativet ind for, at folkekirken ikke længere skulle ansætte præster, der ikke ville vie par af samme køn (www.dr.dk 31/1). I debatten talte tidligere kirkeminister Birthe Rønn Hornbech for såvel homoseksuelles ret til at blive gift som præsters frihed til at sige nej til at medvirke (*Præsten* 189). Præsters frihed gik sognepræst Egil Hvid-Olsen, Bryndum-Vester Nebel, principielt også ind for, idet han dog fandt det meget problematisk, at præster ved at afvise vielse af personer af samme køn kom til at påføre homoseksuelle mennesker unødvendige lidelser, ikke mindst børn i homoseksuelle parforhold og konfirmander, der allerede var bevidste om deres homoseksualitet (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 6). I befolkningen viste en undersøgelse fra Voxmeter/Ritzau et flertal for at ophæve præsters frihed på dette punkt (*Kr.Dagblad* 14/2). Måske under påvirkning af Hedensted-sagen skete der siden det ved bestyrelsesvalget i Præsteforeningen, at den kandidatliste, der særligt havde slået på præsternes samvittighedsfrihed, oplevede fremgang og opnåede to pladser i bestyrelsen (*Præsten* 156).

I forbindelse med Danmarks Radios dækning af det dårlige arbejdsmiljø i folkekirken blev arbejdsmiljøet koblet sammen med den

1 www.stm.dk/media/11768/regeringsgrundlag-2022.pdf

teologisk bestemte modstand mod ordningen med kvindelige præster. Lektor i teologi Else Marie Wiberg Pedersen fra Aarhus Universitet var i den forbindelse en markant fortaler for ophævelse af den såkaldte Bekendtgørelse omkring §11 i Ligebehandlingsloven af 1978, der undtager præsteansættelser i folkekirken fra ligebehandlingsloven.² Indre Missions formand Hans-Ole Bækgaard var utilfreds med Danmarks Radios vinkling, for han ville skelne skarpt mellem diskrimination/chikane, som alle måtte være enige om at bekæmpe, og teologiske forskelligheder, som var vigtige i folkekirken for frisindets skyld og som bekendtgørelsens ord netop skulle sikre. Hverken i teori eller praksis så han nogen sammenhæng mellem den teologisk bestemte modstand mod ordningen med kvindelige præster og sagerne om dårligt arbejdsmiljø. Det var ikke mobning at være imod kvindelige præster, og i Indre Missions eget arbejde var der fuld ligestilling i alle stillinger på alle niveauer, mens han fastholdt, at folkekirkens præstearbejde burde være forbeholdt mænd (*Impuls*, nr. 18).

Grundtvigsk Forum gik derimod ind for afskaffelse af undtagelsesreglen (*Kr.Dagblad* 9/9). Flere biskopper gav udtryk for, at de slet ikke havde været opmærksomme på paragraffens eksistens, som altså ingen betydning havde haft i praksis (*Kirke.dk* 29/8). Snart støttede det samlede bispekollegium afskaffelsen af denne undtagelse ud fra en opfattelse af, at den havde udlevet sin tid. I folkekirken ansatte man ikke præster efter køn, men efter kvalifikationer, teologiske meninger og åndelige traditioner, og da man både ville og kunne fortsætte med dette, var der fortsat tale om et frit præstevalg for menighedsrådene, selvom den nævnte undtagelse blev afskaffet (www.folkekirken.dk 31/10). Med samme argumentation gik også Landsforeningen af Menighedsråd (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 8) og Præsteforeningen (*Kirke.dk* 31/8) ind for dens afskaffelse. Kirkeminister Ane Halsboe-Jørgensen var efterfølgende villig til at drøfte en fjernelse af undtagelsen, hvis kirken ønskede det (*Kirke.dk* 5/9). Sognepræst Marie Høgh kaldte det en tåbelig påstand, at folkekirken undertrykte kvinder, og hun var imod afskaffelsen af undtagelsesparagraffen, som tog hensyn til en legitim teologisk tradition (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 31/8), mens føromtalte Wiberg Pedersen ville have undtagelsen fjernet hurtigst muligt for at få fjernet en uheldig patriarkalsk kultur i folkekirken (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 15/9). Den daværende kirkeordfører for Venstre, Louise Schack Elholm, var derimod skeptisk over for etn indgreb i folkekirkens frihedsparagraffer (*Berlingske* 29/8. *Kr. Dagblad* 31/8). Kirkeminister Ane Halsboe-Jørgensen sagde også senere på året under valgkampen til folketinget, at Socialdemokratiet var villigt til at overveje, om folkekirkens undtagelse fra

2 www.retsinformation.dk/eli/ta/1978/350.

ligestillingsloven var forældet, for nok fastholdt partiet menighedsrådenes ret til at vælge præst, men det var forkert at frasortere i ansøgningsprocessen på baggrund af køn (*Kirke.dk* 27/10).

Krænkelser og forslag om sex-lov for præster

Sager om krænkelser af seksuel karakter kom til at fylde usædvanligt meget i årets omtale af kirkelige forhold. Erhvervsgrupper som læger og psykologer må ikke have sex med deres patienter, men tilsvarende regler fandtes ikke for præster. Efter nogle ældre 'sager' fra danske frikirker kom der et beslutningsforslag herom fra SF, og der viste sig politisk opbakning til et sådant forslag (*Kr.Dagblad* 23/3). Sognepræst Christian Roar Pedersen, Hals, støttede en kriminalisering af et seksuelt forhold mellem en konfident og en præst (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 8/2), mens sognepræst Marie Høgh fandt forslaget skrupskørt, for ud fra det almindelige præstedømme kunne man ikke sammenligne en præsts tjeneste med et psykolog/klient-forhold, og desuden ville en sådan lov kunne misbruges slemt af en præsts ex-partner, hvis forholdet var gået i stykker af andre grunde (*Morgenavisen Jyllands-Posten* 24/9).

'Krænkende handlinger i folkekirken er uacceptabelt', lød det fra biskopperne (www.folkekirken.dk 8/6), og på foranledning af Kirkeministeriet gik de ti stifter i gang med klarlæggelse af antallet af sager om krænkelser. Der viste sig at have været 29 registrerede sager om seksuelle krænkelser begået af præster eller kirkefunktionærer siden 2012, og efterfølgende udtalte biskop Elob Westergaard, Ribe, at det var vigtigt at få sagerne frem i lyset, så kirkerne fik hjælp til at forebygge og håndtere seksuel chikane (*Kr.Dagblad* 15/6. *Kirke.dk* 20/6). Til disse sager hørte nogle kvinders anklage fra 2021 mod sognepræst Flemming Pless fra Christians Kirke i København for upassende adfærd i sjælesorg, og det havde ført til hans hjemsendelse på orlov og iværksættelse af en advokatundersøgelse. I 2022 rejste Kirkeministeriet en tjenestemandssag, men i september tog Flemming Pless selv sin afsked fra folkekirken, og hverken de klagende kvinder eller offentligheden fik kendskab til resultatet af advokatundersøgelsen eller tjenestemandssagen (*Kr.Dagblad* 3/2; 30/6; 22/9; 20/12). I Københavns Domkirke opstod der en sag om behandlingen af en sag om krænkende adfærd. En mand, der var ansat i kirken fra 1990'erne, var mistænkt for seksuelt misbrug af en dreng og for siden at have udvist krænkende adfærd, og menighedsråd, domprovst og biskop kom i skudlinjen for ikke i tilstrækkelig grad at have handlet ledelsesmæssigt på deres viden, og menighedsrådet anmeldte medarbejderen til politiet og kirkeministeren iværksatte en advokatundersøgelse (*Kr.Dagblad* 23/5; 31/5; 10/6; 13/7). Resultatet af denne forelås i december, og advokaterne fandt ikke beviser ud over den efter daværende

retspraksis nu forældede sag mod den pågældende medarbejder eller mod kulturen i kirken, men pegede på uløste samarbejdsrelaterede konflikter (www.km.dk 19/12). Den ledelsesmæssige håndtering af selve sagen blev ikke undersøgt, selvom biskoppens habilitet var blevet draget i tvivl (*Berlingske* 30/6), og biskop Peter Skov-Jakobsen selv i et interview til mediet *Altinget* (29/6) bekendte at have haft en personlig relation til den suspenderede og anklagede medarbejder. Advokatundersøgelsen i sagen mødte nogen kritik, eftersom der havde været begrænsning på, hvem advokatfirmaet måtte indkalde af vidner (*Kr.Dagblad* 20/12; 22/12). Teologiprofessor Ulla Schmidt, Aarhus Universitet, fandt, at folkekirken mest havde tænkt på sit arbejdsgiveransvar for at værne kirkelige medarbejdere mod chikane og krænkelser på arbejdspladsen, men ikke i tilstrækkelig grad havde haft opmærksomheden rettet på dem, der var udsat for krænkelser og overgreb i forbindelse med, at de opsøgte kirkens fællesskab eller omsorg (*Kr.Dagblad* 8/12).

Folkekirkens indre linjer

Folkekirken stod meget forskelligt i de forskellige dele af landet. Ved årets begyndelse udgjorde folkekirkemedlemmerne i 26 sogne under halvdelen af befolkningen, heraf 21 sogne i hovedstadsområdet, 3 i Aarhus Kommune, 1 sogn i Odense og Kolding Kommuner (*Kirke.dk* 17/2). I 2022 mistede folkekirken yderligere 20.529 medlemmer, heraf 12.751 gennem udmeldelser, og ved udgangen af 2022 var medlemstallet i folkekirken faldet til 72,1 pct. af befolkningen – en tilbagegang på hele 1,1 pct (www.folkekirken.dk 16/2).

Medlemmerne brugte folkekirken meget forskelligt. En kvalitativ undersøgelse fra Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter om *Religiøsitet og forholdet til folkekirken* viste, at menneskers tro og religiøse praksis ændrede sig gennem hele livet, og ikke kun i nedadgående retning. Det var lykkedes folkekirken at skabe en succes-historie med babysalmesang og noget lignende kunne måske skabes for andre grupper. En undersøgelse fra Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter tydede på en mere og mere individualiseret brug af folkekirken (www.fkuv.dk. *Menighedsrådenes Blad*, nr. 6). Babysalmesangen holdt tyveårs- jubilæum, og der udkom en rapport fra Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter udarbejdet af Rose Marie Tillisch med titlen: *Babysalmesangens teologi – en gudstjeneste, en menighed*. Konklusionen heri var, at babysalmesangen med sin bevægelige og kropslige form havde stor appel til generationerne under 45 år, og disse havde netop gennem babysalmesangen oplevet en folkekirke, de kunne identificere sig med. Salmesangen og fællessangen, der havde stået stærkt i Danmark gennem 200 år, havde været ved at glide os af hænde i perioden 1975-2000, men var lyk-

keligvis blevet grebet af folket igen gennem dette udbredte folkekirkelige tilbud (www.fkuv.dk).

Måske til overraskelse for nogen viste en undersøgelse blandt folkekirkepræster – i hvert fald blandt dem, der havde svaret på undersøgelsen – at 62 pct. af folkekirkens præster var blevet anmodet om forbøn i forbindelse med sygdom inden for det sidste år, at 66 pct. troede på, at bøn kunne føre til psykisk helbredelse og at 98 pct. troede, at Gud hørte menneskers bønner (*Kr. Dagblad* 12/5).

En undersøgelse fra Yougov viste, at hver femte dansker var i kontakt med folkekirken i løbet af en måned (*Kr. Dagblad* 27/12). Sådanne tal hørte med til en bredere baggrund for de følgende 'sager' og debatter, der prægede folkekirken i 2022.

Arbejdsmiljø og folkekirkens struktur

Arbejdsmiljøet kom i fokus. En undersøgelse fra DR viste at hver tredje kirkeansatte var blevet nedgjort på deres arbejde inden for de sidste fem år (*Kr. Dagblad* 16/8). Pastor Katrine Blinkenberg stod bag opråbet '*Vi vil bryde tavsheden*', der sidst på året 2021 havde gjort op med folkekirkens såkaldte tavshedskultur. Ikke færre end 200 præster skrev efterfølgende under på erklæringen, og der blev etableret en åben Facebook-gruppe, der fik indsamlet mange eksempler på dårligt arbejdsmiljø (kirke.dk 22/2. *Præsten* 72).

Særlig tavshed om problemer med arbejdsmiljø og mobning kan der dog ikke siges at have været. Fra bispemødet i april hed det, at biskop Peter Fischer-Møller havde arbejdet indgående med præsters arbejdsmiljø de sidste 30 år, og at en række ting var gjort tidligere, mens Folkekirkens Arbejdsmiljø Rådgivning (med den hyggeligt klingende forkortelse FAR) var blevet oprettet permanent i 2022 (www.folkekirken.dk 2/5).

Der blev etableret en whistleblower-ordning, så præster og andre ansatte i folkekirken kunne ytre sig om kritisable forhold til myndighederne uden at frygte for negative konsekvenser, og præsterne Ingeborg Kastberg og Lone Vesterdal gjorde opmærksom på supervision som et virksomt arbejdsredskab til at passe på sig selv og sine kolleger (*Præsten* 128., 191). Ved Præsteforeningens årlige repræsentantskabsmøde i juni forlød det, at *Bryd Tavsheden* havde afdækket ukendte historier, at arbejdsmiljøet fyldte meget i foreningens arbejde, og at man var på rette vej, selvom der var et stykke vej endnu (*Præsten* 766).

Diverse tiltag hjalp dog ikke, hvis problemet lå i selve den folkekirkelige struktur. Det var ifølge en ekspert på forvaltningsområdet, professor emer. Jørgen Grønnegaard Christensen, netop tilfældet for menighedsrådene (*Weekendavisen* 19/8). Ifølge folkekirkens tostrengede struktur er det menighedsrådet, der ansætter personalet, og som

har ledelsesansvaret, selvom menighedsrådets valgte medlemmer ikke kan forventes at være dagligt til stede på den kirkelige arbejdsplads. Præsten er derimod ikke ansat af menighedsrådet, men af Kirkeministeriet og står under tilsyn af provst og biskop. Præsten er dog også medlem af menighedsrådet, men kun i sjældne tilfælde daglig leder i kirken. Pastor emer. Bent Arendt kaldte det en urimelighed, at en pensionist, der aldrig havde været andet end arbejdstager, skulle holde MUS-samtaler, lave arbejdstidsberegninger og give løntillæg for ansatte i kirken (*Præsten* 255). Arbejdsmiljøkonsulent Ulrik Hauger foreslog konkret at fjerne personaleansvaret fra menighedsråd og i stedet indføre en professionel ledelse for alle folkekirkens ansatte (*Kirke.dk* 8/2).

Dette var landets menighedsrådsformænd ikke ret enige i, for to af tre formænd så ikke folkekirkens struktur som et problem, mens kun hver tredje ville overdrage ledelsen til provstiet og kun hver femte ønskede at blive arbejdsgiver for præsten (*Kirke.dk* 22/8). Afdelingsleder i Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter, Ulla Morre Bidstrup, der havde skrevet masterafhandling i offentlig ledelse om emnet, påpegede, at det foruden den tostrengede ledelse også var noget særligt for folkekirken, at den byggede på det almindelige præstedømme og dermed rummede en iboende modstand mod topstyring. I stedet for at indrette folkekirken efter andre arbejdspladser, ville hun hellere understøtte noget af det bedste ved folkekirken som arbejdsplads (*Kirke.dk* 4/5). Måske var der problemer i strukturen, men en enstrengt struktur ville ifølge sognepræst Morten Skrubbeltrang, Hasle, skabe nye problemer. Sammen med en arbejdsgruppe udgav han en række praktiske råd til at forbedre arbejdsmiljøet inden for den eksisterende struktur (*Kr.Dagblad* 24/8. *Menighedsrådenes Blad*, nr. 9). Præsteforeningen ønskede heller ikke at ændre på den tostrengede struktur, men mente at problemet snarere lå i kulturen end i strukturen, hvorfor det handlede om at forandre kulturen i samarbejdet (*Præsten* 888).

Det var paradoksalt, at undersøgelser af arbejdsmiljøet i folkekirken pegede i ret forskellige retninger. Én undersøgelse viste, at ansatte i folkekirken var blandt de lønmodtagere, der var mindst tilfredse med deres ledelse (*Kirke.dk* 1/7), mens en anden undersøgelse viste, at de samme ansatte var blandt dem, der var mest tilfredse med deres arbejde (www.menighedsraad.dk 11/8). Måske hang dette sammen med, at jobs i folkekirken traditionelt rummede stor frihed og derfor ikke uden videre kunne sammenlignes med andre arbejdspladser – eller med at der stilledes forskellige spørgsmål.

Menighedsråd, præst, provst og biskop

Et af forslagene til at forbedre arbejdsmiljøet for præster var at styrke provsternes muligheder for at være reelle ledere. Et forslag gik

på, at provster skulle op på at bruge 75 pct. af deres arbejdstid på at være provster, og dermed tilsvarende sænke den tid, de bruger på at være præster. Præsteforeningens formand, Pernille Vigsø Bagge, var positiv over for at opgradere provsternes tid til ledelse, men spurgte om provsternes tilsvarende mindre tid til at være præster uden videre skulle tørres af på præsterne (*Præsten* 826). Præsteforeningen besluttede at arbejde for, at andelen af provstens præstearbejde skulle fastsættes til 25 pct., og dette var der opbakning til hos provsterne (*Præsten* 1158). Det var man til gengæld imod i bladet *Tidehverv*: Ved at sænke alle 103 provsters præsteforpligtelse fra 50 til 25 pct. for at give dem tid til at lege mere med regneark ville det give præsterne ekstra arbejde og således øge folkekirkens arbejdsmiljøproblemer (*Tidehverv* 330).

Folkekirkens økonomi er skruet således sammen, at økonomien styres i provstierne, hvor kirkeskatten udskrives. Det giver provstierne og provstiudvalgene en betydelig indflydelse i kirken, og denne kunne yderligere styrkes, hvis provstierne fik ansat medarbejdere, der kunne aflaste menighedsrådene for de ofte tunge administrative byrder. Fordelen ved at ansætte en 'professionel leder' med medarbejderansvar på provstiniveau ville indebære en professionalisering i kirken og flytte indflydelse fra de folkevalgte, på godt og ondt. Et menighedsrådsmedlem med erfaring fra provstiudvalgene, Søren Winther, Nørretranders, foreslog den ændring i arbejdsfordelingen mellem niveauerne i folkekirken, at menighedsråd skulle tage sig af forkyndelse, mission og diakoni – mens provstiudvalgene tog sig af økonomi, administration, personaleledelse, bygninger og kirkegårde. Dette forslag fandt ikke uden videre opbakning hos formanden for landets menighedsråd, Søren Abildgaard. Han lagde vægt på, at menighedsrådene var folkekirkens rygrad som demokratisk valgt lokal myndighed, og at det ikke måtte ændres til at være et udvidet aktivitetsudvalg. Samarbejde var godt, men det skulle udspringe af lokale ønsker og behov (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 2).

Kort før sommerferien kom et lovforslag, der indebar muligheder for at justere på strukturen i den folkekirkelige organisation. Det handlede overordnet set om forenkling af mulighederne for samarbejde på tværs af niveauer og geografi i folkekirken. Det skulle blive enklere at organisere samarbejde i provstierne og også at ansætte specialiserede kompetencer på provstiniveau. Det indebar også et forslag om muligheder for et større stiftsbidrag, dvs., at provstierne kunne /skulle afgive et større beløb fra deres kasse til stiftet, således at der også på dette højeste lokale niveau i folkekirken blev flere muligheder for at tage initiativer (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 8). Under efterårets valgkamp bad Landsforeningen af Menighedsråd en kommende regering om at det forberedte lovforslag om folkekirkens lokale økonomi blev

fremsat, så det blev lettere at tilrettelægge økonomien efter lokale behov (www.menighedsraad.dk 26/10). Den nye regering nåede ikke inden årets udgang at melde noget ud om lovforslagets skæbne.

I september kom det frem i TV2, at nogle præster havde delt fortrolige oplysninger om sognebørn i en stor lukket Facebook- gruppe for præster (www.nyheder.tv2.dk. 18/9). Ved at dele oplysninger om personers helbred og religiøse overbevisning havde de brudt persondataforordningen og deres tavshedspligt, medmindre der var tale om anonymiserede problemstillinger (*Kr. Dagblad* 20/9). Fra Kirkeministeriet blev det pålagt alle præster at anmelde eventuelle brud på loven, og biskopper og provster fik i første omgang til opgave at sikre, at dette skete (*Kirke.dk* 12/10). Tilsyneladende meldte kun en enkelt sig, og der blev debat om, hvem der egentlig fører tilsyn med præsterne (*Kirke.dk* 25/11, *Kr.Dagblad* 2/12). Et vidnesbyrd om provsternes centrale rolle i folkekirken var det vel også, at provsterne på deres årsmøde ikke kun drøftede administrative forhold, men også det mere overordnede spørgsmål om folkekirkens fremtidige samarbejde med det omgivende samfund (*Kirke.dk* 23/9).

Bispevalg – og mere i Roskilde

Der var store begivenheder i Roskilde i 2022. Byen kunne fejre 1000-års jubilæum for oprettelse af Sjællands stift med sæde i Roskilde. På et tidspunkt flyttedes bispesædet ganske vist til København, men i 1922 deltes det store Sjællands stift i henholdsvis Københavns og Roskilde Sstift, således at der også var et 100-års jubilæum som stifts-by at fejre (*Kr.Dagblad* 22/8).

Byen var i 2022 også vært for det fælleskirkelige arrangement *Himmelske Dage*, der foregik i dagene 26.-29. maj. Der var som altid lagt et stort og på alle måder alsidigt program, der i trykt udgave fyldte ikke mindre end 68 sider. Der var 107 debatter og foredrag, 30 koncerter og i alt 400 events. Blandt trækplastrene var en debat mellem psykologen Svend Brinkmann og sociologen Hartmut Rosa fra Tyskland. Til nogle arrangementer var der mange deltagere, mens andre blev mere overset i mængden og samlet set estimeredes deltagerantallet til arrangementerne til 12.000-15.000. Det var en tilbagegang i forhold til ca. 30.000 deltagere ved tilsvarende arrangementer i Herning i 2019 og i København 2016 (*Kirke.dk* 23/5). Søren Abildgaard fra Landsforeningen af Menighedsråd påpegede, at tallet skjulte en del gengangere, så det reelle deltagerantal snarere var 5.000 enkeltpersoner, og dermed var det ikke lykkedes at leve op til målsætningen om at blive det centrale mødested for dansk kirkeliv (*Kirke.dk* 1/6). Fra Indre Mission, der for første gang deltog i arrangementet, udtrykte glæde over deltagelsen (*Impuls*, nr. 11). Journalisten Iben Thranholm fandt derimod, at der midt i de inspirerende debatter om kirkens

syn på fremtiden, klima, ånd og krop manglede en tale om selve den kristne tro. Af forskrækkelse over sin egen tro søgte kristne at spinne det over i den politiske verden i et forsøg på at gøre det mere spiseligt (*Udfordringen* 5/6).

Roskilde fik oven i alt dette også en ny biskop. Da fristen for kandidatopstilling udløb, var der fire kandidater på banen, heraf tre provster – bl.a. to fra Roskilde Stift. Første afstemning i maj vandt sognepræst Rasmus Nøjgaard, København, med 509 stemmer. Han havde ført en velforberedt kampagne, fik opbakning fra de fleste af stiftets provster og var også præsternes favoritkandidat (*kirke.dk* 7/4). De tre øvrige kandidaters stemmetal lå meget tæt på hinanden, provst Ulla Thorbjørn Hansen, Slagelse, fik 393 stemmer. Provst Anna Helleberg Kluge, Næstved, fik 389 stemmer og provst Per Vibskov Nielsen, Nørrebro i København, 355 stemmer.³ I kirkepolitisk henseende var det sådan, at de to vindere af første runde begge erklærede sig som grundtvigske og havde modtaget økonomisk støtte fra Grundtvigsk Forum til deres kampagne (*Kirke.dk* 17/5). Anna Kluge beklagede efterfølgende, at de to vindende kandidater stod hinanden nær kirkepolitisk og savnede deres fremlæggelse af et program for Roskilde Stifts kommende retning (*Kr. Dagblad* 12/5. *Kirke.dk* 2/6). Det havde undervejs i valgkampen forlydt, at Rasmus Nøjgaard ligefrem var blevet favoriseret af stiftets ledelse, idet kun han havde fået lov til at prædike i Domkirken. Det medførte en klage til Kirkeministeriet fra én af Anna Kluges stillere, sognepræst Anette Kruhøffer, Glumsø-Bavelse (*Kr. Dagblad* 23/4. www.tv2east.dk/sjaelland, 23/4). Om dette havde indflydelse på det endelige valg, kunne der kun gisnes om, men i anden valgrunde vandt Ulla Thorbjørn Hansen ganske klart med 818 stemmer over Rasmus Nøjgaard, der fik 709 stemmer. Den nye biskop kendte stiftet indefra som provst, var medlem af bestyrelsen for Landsforeningen af Menighedsråd og havde desuden en alsidig kirkelig erfaring, også fra ikke-grundtvigske sammenhænge, som aktiv i KFUM-spejderne og tidligere elev på Haslev Udvidede Højskole (*Kr. Dagblad* 23/12). Hun ville som biskop især gerne have større fokus på at være kirke for de unge (*Kirke.dk* 18/6).

I juni meddelte den 64-årige Odense-biskop Tine Lindhardt, at hun ønskede at fratræde sin bispestilling, som hun havde haft siden 2012. Hun valgte altså selv at gå af før pensionsalderen og dermed for sin egen del indføre den ofte omtalte åremålsansættelse for biskopper på ti år. Bispevalgloven gik i sin grundsubstans tilbage til 1922, og den kunne altså også fejre 100- års jubilæum. Da den blev indført, var der i stifterne markante kirkelige retninger, der igennem en intern proces sørgede for at samle sig om hver sine kandidater. Så havde der typisk

3 www.roskildestift.dk 11/5.

været tre eller måske kun to kandidater at vælge imellem og kun én valggrunde. I nutiden spillede de kirkelige retninger ikke længere nogen særlig rolle ved bispevalg, og den nuværende valgform med to afstemningsrunder gav bedre plads til, at enhver præst eller provst med interesse for bispestillingen kunne stille op, hvis det ellers kunne lykkes vedkommende at samle det nødvendige antal stillere. Denne bispevalgform kom igen til debat. Ulla Morre Bidstrup havde i udlandet hentet inspiration til en ny valgform. Hun foreslog, at der skulle nedsættes et alsidigt sammensat, fagligt bedømmelsesudvalg til at vurdere kandidaternes egnethed, ligesom tilfældet var ved akademiske stillinger på universiteterne, og dette udvalgs udtalelser kunne så indgå i valgkampen (*Kirke.dk* 20/9).

Til bispevalget på Fyn udløb fristen for at melde sit kandidatur 22. november, og der endte med at være fire kandidater på banen. De tre var præster i Odense-området: Sognepræst Dorthe Ahlburg Tofte-Hansen, Dalum Sogn, Jørgen Samsing Bendixen, Vor Frue Sogn, John Pretzmark Ramskov, Dyrup og Sanderum Sogne. Den fjerde kandidat, Mads Davidsen, var studielektor ved Pastorseminariet i København, men havde tidligere været præst på Fyn. I kirkelig henseende placerede de tre af ansøgerne sig som grundtvigske, mens John Pretzmark Ramskov ville placere sig i den kirkelige midte. Måske belært af valgkampen i Roskilde og kritik af provsternes favorisering af én bestemt kandidat havde kun en enkelt af stiftets provster valgt at være stiller for en kandidat, nemlig Mads Davidsen (*Kirke.dk* 23/11). Bispevalgets første afstemningsrunde skulle gennemføres i januar 2023 og hører således en kommende årsoversigt til.

Liturgiarbejdet

Folkekirkens proces vedr. liturgi fortsatte. Biskopperne besluttede i januar at etablere et Liturgisk Forum for en 8-årig periode for at kvalificere og understøtte det liturgiske arbejde i folkekirken, og en bredt sammensat gruppe skulle i løbet af 2022 udarbejde et kommissorium for dette til vedtagelse i 2023 (www.helsingørstift.dk 10/1). Mens der ventedes på et sådant center, arbejdedes der stadig med liturgien og udgivelser herom. Der udkom et nyt stort liturgiværk på over 1200 sider om gudstjenestens og kirkehandlingernes liturghistorie fra begyndelsen og frem til folkekirkens aktuelle liturgi. Det var skrevet af en præst og organist i fællesskab, nemlig af stiftskonsulent og lektor Jørgen Kjærgaard og organist Peter Weincke, som sammen udgav: *Liturgi. Grundbog til folkekirkens gudstjenester og kirkehandling*, bind 1-3.

Nogle steder prægedes liturgien af betydelig nytænkning, og menighedsrådene blev holdt orienterede herom. 'Mindfulness-gudstjenester' blev af pastor Birgitte Kragh Engholm afholdt i Mattæuskir-

ken i København i samarbejde med en uddannet mindfulnesslærer, der også var trænet i buddhistisk psykologi som dharmalærer (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 2). Tilsvarende orienteredes fra Horne Kirke om ugentlig kristen meditation i kirken, og dette sydvestfynske sogn tilbød også at undervise andre menighedsråd i at tilbyde kristen meditation (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 7). I Langenæskirken i Aarhus hørte laboratoriet for kirkedans hjemme, og her ville man genoplive den bibelske og også oldkirkelige tradition for at inddrage dans i gudstjenesten (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 5). Hvad skulle man mene om den slags arrangementer i folkekirkens bygninger? Direkte adspurgt udtalte den nye Roskilde-biskop Ulla Thorbjørn Hansen, at hun hørte til dem, der gerne ville holde fast ved højmessen og dens genkendelighed, men også var åben for nye måder at gøre tingene på, hvis blot de pegede på Kristus (*Menighedsrådenes Blad*, nr.7). Indre Missions formand, Hans-Ole Bækgaard afviste ikke liturgisk fornyelse i form af ændringer af ordlyd, flere varianter og større lokal frihed, men bag mange ønsker om gudstjenestefornyelse så han et opgør med folkekirkens bekendelsesgrundlag (*Impuls*, nr.1).

Da eventuelle ændringer i ritualer skal ske ved kongelig resolution, anmodede biskopperne Kirkeministeriet om nedsættelse af en egentlig dåbskommission og en egentlig nadverkommission til et grundigt fireårigt arbejde med hvert af de to sakramenter (www.helsingørstift.dk 10/1). I anmodningen blev der argumenteret med dåbens traditionsbærende, kulturelle, sociale og religiøse dimensioner i et samfund, hvor 85 pct. af befolkningen med dansk herkomst var medlemmer af kirken - og altså døbte. Der argumenteredes derimod ikke med de generelt faldende dåbstal. Der var også usikkerhed omkring coronanedlukningens betydning for dåbstallene, og dåbsprocenten var på 54,4 pct. af årgangen af 0-årige, født i 2020 (*Kirke.dk* 17/2), og på 56,2 pct af 0-årige født i 2021 (*folkekirken.dk* 16/2 2023).

Grøn omstilling og energikrise

I folkekirken var den grønne omstilling et stort tema. Folkekirken var sluppet for lovgivning ovenfra mod til gengæld selv at påtage sig ansvaret, og det havde man gjort i et samarbejde mellem biskopperne, provsteforeningen, menighedsrådsforeningen og stiftsadministrationerne (*Kirke.dk* 4/4). Der blev afholdt en velbesøgt inspirationskonference om den grønne omstilling. Der blev orienteret om lokale initiativer på området for at 'få alle med på den grønne vogn', og menighedsråd blev opfordret til at lave en grøn strategi og at få sat penge af på budgetterne i sogne og provstier til gennemførelsen heraf (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 3 og 7). Også for Kirkeministeriet var grøn omstilling et prioriteret område. En pæn del af midlerne fra Den Folkekirkelige Udviklingsfond gik til ansøgninger, der havde

med den grønne omstilling at gøre (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 1). Et større fireårigt projekt Projekt *Folkekirkens Grønne Omstilling*, blev søsat med en projektleder og en række ansatte. Målsætningerne, som biskopperne, Provsteforeningen, Landsforeningen af Menighedsråd og Kirkeministeriet havde udarbejdet, handlede om at forbedre folkekirkens eget klimaaftryk via kirkens jorder, bygninger og affald – og desuden også om at inspirere det omgivende samfund (*Menighedsrådenes Blad*, nr. 2).

Grøn omstilling handlede om at gå over til vedvarende energi, forurene mindre og skaffe et bedre miljø. Alene den store befolkningstilvækst i verden krævede det: I løbet af 2022 havde verdens befolkning passeret de otte milliarder, mod tre milliarder i 1960. Der var meget bred enighed om den grønne omstilling, så kirker og kirkelige foreninger kunne tage de samme miljø-anbefalinger til sig som andre, men derudover bidrage med teologiske perspektiver.

I en ny bog *Offentlighedsteologi*, der definerede dette begreb som den videnskabelige beskæftigelse med kristendommen med særligt henblik på forhold, der gælder alle samfundsborgere, adresserede man klimaet. I en af artiklerne talte Mickey Gjerris og Søren Holst, begge ph.d.'er i teologi, for en 'økocentrisk offentlighedsteologi'. Teologien skulle ikke tale tiden efter munden, men være som en røst, der råbte i ørkenen og modsagde. I artiklen modsagde forfatterne politikernes begreb om 'bæredygtig vækst' og ville i stedet tale for langt mere dybtgående ændringer af kultur og samfund. De opfordrede teologien til at kritisere den antropocentrisme, der var med til at skabe naturens problemer og ville i den forbindelse nyoversætte det kendte ord fra skabelsesberetningen, så det ikke længere pålagde mennesket at 'her-ske over' fisk, fugle og dyr, men i stedet 'tage ansvar for' dem. Ved siden af teologiens samfundskritiske opgave, ønskede de også, at teologien skulle være en stemme, der gav mennesker mulighed for at leve i håb og glæde midt i vores egen arts globale naturødelæggelse (forlaget Eksistensen, red. Jonas Adelin Jørgensen, Birgitte Stoklund Larsen og Ulrik Nissen).

Klimaangst var et af tidens problemer. Herom skrev stud.theol. Søren Thomsen en bog, hvori han ville analysere, hvorfor nutidens unge, der var en af historiens mest privilegerede generationer, i så høj grad havde ondt i livet. Den megen tale om klimaet havde skabt en stemning af frygt, så unge ikke vidste, om de turde få børn, og hvor 10 pct. havde en psykiatrisk diagnose. Da han så historieløshed som ét af problemerne, henviste han selv til Grundtvig, der ud fra sit kristne menneskesyn havde formået at forene frygt og håb ved at fastholde, at menneske ikke bærer hele ansvaret selv og ikke formår at rejse sig ved egen hjælp (*Fanget i nuet af klimaangst og historieløshed*, Kristeligt Dagblads Forlag).

'Klimaangst' og 'klimaskam' var udtryk, som var opstået, fordi nogle – måske især unge – ikke kunne sætte klimaproblemerne ind i den rette sammenhæng. Her kunne kirken træde til med sin forkyndelse om det kristne håb og tilgivelsen. Dette udfoldede adjunkt, ph.d. Peter Søes fra Menighedsfakultetet, i en anden af årets bøger om klimaet. Han fandt det hverken reelt eller konstruktivt, hvis enkeltpersoner påtog sig skylden for hele den industrialiserede verdens kollektive synd, som de ikke havde meget indflydelse på. I stedet for 'klimaskam' talte han om 'klimaskyld', som den enkelte kunne pådrage sig ved selv at være en dårlig forvalter af jordens resurser. Den synd var der tilgivelse for, og hele den kommende frelse med Guds genoprettelse af skaberværket ville netop for den kristne være en tanke, der kunne inspirere til en mere ansvarlig forvaltning og til skærpe af både sansen for og forpligtelsen på bæredygtighedsmålene (*Verdens forvaltere – med et gudgivent mandat*, Credo Forlag, red. Lars Boje Sønderby Jensen, s. 19-44). Også i Luthersk Mission ville man passe på Guds jord. Dog så frimenighedspræst Anton Braüner det snarere som den enkeltes opgave og ikke kirkens. Sund forvaltning handlede ikke om at fremme gudsriget, for dette skete ved mission, der var kirkens egentlige opgave (*Tro og Mission*, nr. 10 og 15).

Ind i klimadebatten kom der i årets løb et nyt og uventet indspil. En energikrise ramte landet i form af voldsomt stigende priser på el og opvarmning, bl.a. på grund af Ukrainekrigen. De steder, hvor kirker og menighedslokaler opvarmedes ved hjælp af el eller træpiller, fik man hen over sommeren voldsomt øgede energiudgifter. Fra Kirkeministeriet kom en instruks om nedsættelse af temperaturen til 19 grader i bygninger og til slukning af al unødvendig belysning inden for ministeriets ansvarsområde, mens der lød en opfordring til provstier og sogne om at gøre det samme (www.km.dk 9/9). På Lolland-Falster gav biskop Marianne Gaarden en stående dispensation til at ændre på rammerne og gudstjenestefrekvensen vinteren over. At tage kirker ud af brug og skære ned på aktiviteter af økonomiske grunde ville Ribe Stifts biskop Elob Westergaard derimod ikke. Han ville hellere bevilge ekstra penge, nu hvor kirkelivet kun lige var ved at komme tilbage til normalen efter corona (*Kirke.dk* 3/10). I Malt Provsti i Ribe Stift afsatte man en nødpulje på 1,5 millioner som hjælp for de høje energiregninger, for regeringens coronanedlukning de to foregående år havde, ifølge provst Peter Viuff, allerede gjort ubodelig skade på kirkegangen nogle steder i landet, og den ulykke måtte ikke gentage sig i hans provsti (www.jv.dk 29/11). Til menighedsråd og medarbejdere i Haderslev stift skrev biskop Marianne Christiansen, at kirken nok skulle følge alle konsulentens gode varmeråd, men i øvrigt selv skulle bidrage til at holde energien oppe hos folk gennem

forkyndelsen af evangeliets håb og glæde, som der var kraftigt brug for i en kold tid (www.haderslevstift 10/10).

Må vi være her?

Biskop Thomas Reinholdt Rasmussen, Aalborg, skrev, at luthersk teologi nok kunne *håbe på*, men ikke *lære* alle menneskers endelige frelse uden at ophæve sig selv eller i hvert fald ophæve den lutherske lære om frelse af troen alene (*Kr.Dagblad* 6/1). Det førte til en debat om dette punkt i den lutherske lære og om folkekirken forhold til sit bekendelsesgrundlag i det hele taget. Fra Viborg Stift opstillede biskop Henrik Stubkjær og teologisk specialkonsulent Henning Thomsen på dialektisk vis punkter om emnet: Ingen kan lære, at alle bliver frelst. Ingen kan lære, at nogle går fortabt. Ingen kan andet end håbe, at alle bliver frelst (*Kr.Dagblad* 8/2).

Tre fra folkekirken venstrefløj – sognepræst Louise Højlund Franklin, professor Anders-Christian Jacobsen, Aarhus Universitet, og religionshistoriker, tidl. sognepræst, Liselotte Hornemann Kragh – udgav ikke længe efter en lille bog med titlen *Må vi være her?* De lagde heri afstand til Martin Luther, som med sin teologi skyggede, så det var vanskeligt for danskere at forstå, hvad de skulle med troen. De var selv ikke længere i overensstemmelse med dele af de centrale trosforestillinger i den Augsburgske Bekendelse, som folkekirken bygger på. Læremæssigt gjaldt kritikken den lutherske lære om arvesynden, fortabelsens mulighed, genfødselen ved dåben og frelsen af nåde ved tro. Liturgisk tog de afstand fra ritualer, der beskyldtes for at svine mennesket til, for at vise, hvor godt og vigtigt det er at blive rensset. De protesterende teologer så sig som fornyere af folkekirken, som det danske folk nu fandt irrelevant på grund af den lutherske arv. Forfatterne, der mente at have mange præster som meningsfæller, ønskede at få udvidet folkekirken rammer og ændret dens bekendelsesgrundlag, for det at være folkets kirke handlede for dem om 'at være mentalt, hvor folk er'.⁴

I den efterfølgende debat frygtede professor em. Niels Jørgen Cappelørn folkekirken opløsning. Adjunkt i kirkehistorie Rasmus H.C. Dreyer, Københavns Universitet, mente, at kritikerne ikke havde greb om lutherdommens historie (*Kr. Dagblad* 30/5), og biskop Thomas Reinholdt Rasmussen, Aalborg, pegede på, at læresager fyldte meget lidt i folkekirken, og at den sidste af slagsen netop havde handlet om ikke at indsnævre trosgrundlaget (*Kr.Dagblad* 3/6). Retsteolog Kristine Garde mente, at en eventuel læresag skulle overvejes, for folkekirken kunne ikke være tjent med at der intet skete på biskoppeligt niveau (*Kr.Dagblad* 7/6). Det ville i så fald kun gælde Louise Højlund

4 www.nyhimmel.dk

Franklin, der som den eneste af forfatterne var sognepræst og dermed forpligtet på præsteløftet. Hun var medlem af styrelsen i Grundtvigsk Forum, og her havde hun en debat med et andet styrelsesmedlem, domprovst Morten Fester Thaysen, Ribe (*Grundtvigsk Tidende*, nr. 3 og 4). Uden at være helt enig med forfatterne trak redaktør Ingrid Ank i *Grundtvigsk Tidende* en linje mellem pjecens forfatter og Grundtvig, for Grundtvigs egen Luther-kritik var livsnødvendig (*Grundtvigsk Tidende*, nr. 4). I et følgende nummer interviewede man Liselotte Hornemann Kragh, mens man lod en sekretær fra Indre Mission, Peter Nord Hansen, repræsentere det modsatte syn. Han kaldte forfatternes beskrivelse af Luther en karikatur og fandt ingen større befrielse end den, han mødte i den lutherske sammenfatning af det bibelske budskab. Hvis folkekirken blev så bred, som forfatterne ønskede, ville den ikke være hans hjem længere, og han måtte søge et andet sted hen (*Grundtvigsk Tidende*, nr. 5). Flere kritikere angreb pjecens syn på syndsbegrebet, fx universitetslektor Anders Klostergaard Petersen fra religionsvidenskab i Aarhus. Når forfatterne havde det svært med syndserkendelsen og verdens fejlbarlighed, så skulle de måske se sig selv i spejlet, for der ville de finde en magtsyg, selvoptaget og hedonistisk abe, som dog i mødet med kristen forkyndelse kunne tæmmes (*Kr.Dagblad* 7/6). I bladet *Tidehverv* mødte tankerne bag *Må vi være her?* mest udførlig modstand. Sognepræst Claus Thomas Nielsen og adjunkt Rasmus H.C. Dreyer var enige om at forsvare Luthers dåbssyn, men ikke enige om fortolkningen af den Augsburgske Bekendelse (*Tidehverv* 181-187, 215, 220, 291-293). Frimenighedspræst Marie Louise Odgaard Møller, Ryslinge, lagde afstand til pjecens holdninger, og det samme gjorde dr. theol. Carsten Breengaard (*Tidehverv* 188-196, 260-262). Bladets anonyme ironiker beroligede forfatterne af pjecen med, at det ikke var nogen folkekirkelig karrieredræber at docere retfærdiggørelse ved skabelse alene, og forsikrede, at der nok skulle være folkekirkelig fremtid og gode embeder i alles frelse (*Tidehverv* 219). I sidste runde af bispevalgkampen i Roskilde Stift blev kandidaterne også spurgt om deres holdning til en præst, der anfægtede Luther, jf. debatbogen *Må vi være her?* Begge kandidater lagde vægt på rummeligheden og ville lægge meget vægt på en samtale med pågældende. Til syvende og sidst ville Rasmus Nøjgaard dog lade det være op til præstens egen samvittighed, om vedkommende kunne rumme anfægtelsen, mens Ulla Thorbjørn Hansen gav udtryk for, at hvis en præst efter grundige samtaler fortsat ikke anerkendte folkekirkens bekendelsesgrundlag, så havde vedkommende selv fravalgt folkekirken og kunne vanskeligt være præst i samme (*Kirke.dk* 10/6). Sognepræst Henrik Winther Nielsen, Frederiksborg Slotskirke, udgav bogen *Djævelen* (Bibelselskabets Forlag). Den lille bog fik udførlige anmeldelser i landsdækkende

aviser, men uden at der synes at have været stillet spørgsmålsteget ved, om han 'måtte være der'. Frederik Stjernfeldt fandt det godt, at forfatteren åbent erkendte sin afvigelse fra Luther og refererede bogen således, at Djævelens rolle for længst var udspillet, og at selv ikke-troende som han selv dermed var sikret mod djævelske angreb (*Weekendavisen* 8/4).

Mod årets slutning drøftedes emnet i bogen *Bekendelser. En antologi om forpligtethed* (red. Henrik Brandt-Pedersen, forlaget Eksistensen), hvori der var en række principielle artikler om forholdet til kirkens bekendelser fra et par læg-kvinder samt fra et bredt udsnit af teologer i folkekirken.

Fra de folkekirkelige retninger og foreninger

Hos de grundtvigske var der meget opmærksomhed på et forslag om at sløjfe dannelsesfaget KLM (Kristendomskundskab, Livsoplysning og Medborgerskab) i læreruddannelsen, så kristendommen kunne ende med at fylde endnu mindre i uddannelsen efter en ny reform. Det lå ifølge formanden, Kirsten M. Andersen, Grundtvigsk Forums hjerte meget nær, at faget 'Livsoplysning' forblev på læreruddannelsen som et obligatorisk fag, så de kommende lærere fik mulighed for at diskutere kilderne til værdierne i de vestlige samfund. Da den politiske aftale blev landet, var Kristendomskundskab blevet bevaret og måske endda styrket (*Grundtvigsk Tidende*, nr. 7. *Kr.Dagblad* 14/9). En nyudgivet prædikensamling, *I tide og utide* (Eksistensen), fra 39 præster med overvejende tidehvervsk-grundtvigsk baggrund ville tale klassisk teologi om guds frygt, dom, arvesynd og kødets opstandelse og stå 'stolt og solidt i en evangelisk-luthersk tradition'. En anmelder, sognepræst Arne Maarup, anså prædikerne for at være et tidsbillede med deres ambition om mere teologisk soliditet, kristologi og opbyggelig tale (*Præsten* 198).⁵

Holdningerne i Indre Mission som en kirkelig bevægelse blev i Religionsvidenskabeligt Tidsskrift genstand for en videnskabelig undersøgelse. Artiklen viste, at mennesker med tilknytning til Indre Mission var konservative i teologiske og læremæssige forhold, men drog noget mere forskellige konklusioner på etiske spørgsmål – især blandt den yngre generation (*Impuls*, nr. 17). Problemer i arbejdet i Indre Mission blev der ikke lagt skjul på indadtil. Der var fortsat tilbagegang, men dette skyldtes tilsyneladende ikke mangel på arbejde og muligheder, for gentagne gange klagedes der i stedet over mangel på frivillige. Der var interesserede børn nok i klubberne, men for få til at lede og forkynde (*Impuls*, nr. 11 og 17). Folk var i nutiden frivil-

5 *I tide og utide. Lutherske prædikener til kirkeåret*, red. Merete Bøye, Nana Hauge og Katrine Winkel-Holm, forlaget Eksistensen

lige for deres egen skyld, viste en bred undersøgelse, så det var ikke bare Indre Missions problem at mangle frivillige (*Kr.Dagblad* 11/6). Et område, hvor Indre Mission traditionelt havde gjort sig gældende, var det tværkulturelle arbejde. Der var også fortsat grøde i denne arbejdsgrænse. I det fra Indre Missions historie navnkundige Harboøre sogn havde man i forvejen en sprogcafe i missionshuset, men pludselig kom 70 flygtende ukrainere til vestkystsognet. Det betød nye udfordringer, og også folk uden tilknytning til kirke og missionshus meldte sig for at hjælpe i missionshusets arbejde for at byde ukrainerne velkommen (*Impuls*, nr. 8). Et lidt utraditionelt blik på Indre Mission gav professor em. Bent Jensen. I sine erindringer gav den kendte historiker udtryk for taknemlighed over sin privilegerede opvækst i Indre Mission. Den kristne tro var det vigtigste for ham nu, og han satte sin livslange kamp mod Sovjet-kommunismen og dens danske medløbere i direkte forlængelse af arven fra sit hjem i Kjellerup, hvor han som del af et mindretal havde lært at gå imod strømmen – og hvor man var lige så meget imod Stalins regime som Hitlers (*Modløber*, Gyldendal).

I Luthersk Mission var der tradition for en høj grad af lærebevidsthed, og dette kom i 2021-2022 til udtryk i en intern debat om missionssynet. Bibelskolelærer på Luthersk Missions Højskole i Hillerød, ph.d. Mikkel Vigilius, rettede et udførligt angreb på et undervisningsmateriale, som Luthersk Mission havde ladet oversætte og udgive. Det var efter hans opfattelse for overfladisk og uluthersk (*Nyt Liv*, nr.1), og bag angrebet lå en intern debat om foreningens linje i arbejdsformer og musik – skulle man være traditionelt luthersk eller lade sig inspirere af den internationale evangelikale bevægelse? Sagen førte åbenbart til intern uro, for Luthersk Missions Lærerråd modsagde kritikken og måtte mane til ro i bevægelsen (*Tro og Mission*, nr. 6).

Frikirker og økumeni

Kirkernes Verdensråd afholdt generalforsamling i Karlsruhe i august, og også i dette arrangement kom krigen i Europa til at fylde meget. Den russisk-ortodokse kirke var en af Verdensrådets store gamle medlemskirker, mens de ukrainsk-ortodokse kirker først var ved at søge optagelse og deltog som gæster. Ifølge biskop Peter Birch, Helsingør, havde Kirkernes Verdensråd lagt meget vægt på at få begge parter med til mødet og sikre en fortsat dialog, hvorfor man farede med lempe, når det gjaldt kirkernes syn på den russiske aggression i Ukraine (www.folkekirken.dk 9/9).

En kortlægning af lokalt økumenisk samarbejde i Danmark blev udgivet som rapport af Danske Kirkers Råd og Folkekirkeens Mellemkirkelige Råd. Af besvarelserne fra folkekirkemenigheder og frikirker

fremgik det, at der var en meget positiv stemning overfor økumenisk samarbejde. Et mindretal af besvarelsene havde ikke økumenisk samarbejde, men dette skyldtes mangel på menigheder at samarbejde med. Kun 0,6 pct. viste teologiske betænkeligheder ved et sådant samarbejde. Dog rummede undersøgelsen også et stort mørketal, for der manglede besvarelser fra et stort antal menigheder (www.inter-church.dk. 20/9).

Epilog

Et eksempel på et ændret forhold til kirke og kristendom udgjorde filosofiprofessor Hans Jørgen Schantz. Han var fra 1968 en ledende marxist og en af chefidologerne for ungdomsoprøret på Aarhus Universitet. Inden sin død i foråret lagde han afstand til sine gamle fordomme. Han huskede, hvordan man i 1970 var blevet stempet som idiot, hvis man gik i kirke, og hans eget forhold til Gud havde dengang været ironisk og latterliggørende. Dette havde ændret sig, så han nu så kristendommens historiske betydning som 100 pct. positiv. Ifølge Schantz var det moderne projekt indskrænket og tavst i forhold til alle eksistentielle problemer, og derfor havde man brug for noget mere, nemlig tro, for man sagde jo ikke til en fortvivlet person: 'Det skal nok gå. Du får bare noget mere selvbestemmelse.' (*Weekendavisen* 4/2)